

ZWIĄZEK PRZYCZYNOWY JAKO PRZESŁANKA ODPOWIEDZIALNOŚCI Z TYTUŁU CZYNÓW NIEDOZWOLONYCH

Katarzyna Krupa-Lipińska

ZWIĄZEK PRZYCZYNOWY JAKO PRZESŁANKA ODPOWIEDZIALNOŚCI Z TYTUŁU CZYNÓW NIEDOZWOLONYCH

Katarzyna Krupa-Lipińska

Zamów książkę w księgarni internetowej

proinfo.pl
księgarnia internetowa

SERIA **MONOGRAFIE**

Stan prawny na 1 listopada 2019 r.

Katarzyna Krupa-Lipińska, nr ORCID: 0000-0002-6906-9132

Recenzenci

Prof. dr hab. Bernadetta Fuchs

Prof. dr hab. Tadeusz Wiśniewski

Wydawca

Małgorzata Stańczak

Redaktor prowadzący

Małgorzata Jarecka

Opracowanie redakcyjne

Anna Krzesz

Projekt okładek serii

Wojtek Kwiecień-Janikowski, Przemek Dębowski

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

prawolubni[♥]

SZANUJMY PRAWO I WŁASNOŚĆ
Więcej na www.legalnakultura.pl
POLSKA IZBA KSIĄŻKI

© Copyright by

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2020

ISBN 978-83-8160-754-4

ISSN 1897-4392

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. 22 535 82 19

e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

Moim Rodzicom oraz Mężowi

SPIS TREŚCI

Wykaz ważniejszych skrótów	13
Słowo wstępne.....	15
Rozdział 1	
Związek przyczynowy w prawie i filozofii	21
1. Związek przyczynowy jako zagadnienie interdyscyplinarne.....	21
2. Związek przyczynowy w filozofii – wzmianka	22
2.1. Poglądy Davida Hume'a	24
2.2. Poglądy Johna Stuarta Milla	27
2.3. Poglądy Johna Leslie'ego Mackie'ego	33
2.4. Poglądy Davida Lewisa	35
3. Związek przyczynowy w prawie.....	37
4. Porównanie filozoficznego i prawniczego rozumienia związku przyczynowego	38
4.1. Potrzeba konfrontacji prawniczego i filozoficznego rozumienia związku przyczynowego	38
4.2. Relacja między prawniczym i filozoficznym rozumieniem związku przyczynowego – przegląd stanowisk	40
4.2.1. Poglądy utożsamiające prawnicze i filozoficzne rozumienie związku przyczynowego	40
4.2.2. Poglądy negujące utożsamianie prawniczego i filozoficznego rozumienia związku przyczynowego	44

5. Utożsamianie potocznego i prawniczego rozumienia związku przyczynowego.....	60
6. Istnienie odpowiedzialności odszkodowawczej pomimo braku związku przyczynowego w rozumieniu filozoficznym.....	64
6.1. Związki normatywne.....	66
6.2. Zaniechanie – zagadnienia teoretycznoprawne.....	75
6.2.1. Negacja istnienia przyczynowości zaniechania....	77
6.2.2. Aprobata istnienia przyczynowości zaniechania.....	80
6.2.3. Stanowisko, według którego istnieje zarówno zaniechanie przyczynowe, jak i nieprzyczynowe.....	81
6.3. Utrata korzyści (<i>lucrum cessans</i>).....	84
6.4. Oddziaływania psychiczne.....	90
6.5. Stworzenie możliwości do wyrządzenia szkody przez inną osobę.....	100
6.6. Związki między warunkami a skutkiem.....	101
7. Konkluzje.....	105

Rozdział 2

Powiązanie typu <i>conditio sine qua non</i>	109
1. Test <i>conditio sine qua non</i>	109
1.1. Istota powiązania typu <i>conditio sine qua non</i>	111
1.2. Obiektywny charakter powiązania typu <i>conditio sine qua non</i>	111
1.3. Izolacja badanej przyczyny z całokształtu okoliczności.....	113
1.4. Hipotetyczna eliminacja badanego zdarzenia z całokształtu okoliczności.....	116
1.5. Czy hipotetyczna eliminacja odnosi się do całości zdarzenia, czy jedynie do jego bezprawnego elementu?.....	117
1.6. Wyniki przeprowadzenia testu <i>conditio sine qua non</i> ...	124
1.7. Modyfikacja testu <i>conditio sine qua non</i>	128
1.8. Standard dowodu związku przyczynowego.....	129

1.9. Test <i>conditio sine qua non</i> jako element analizy kauzalnej.....	133
2. Zaniechanie jako <i>conditio sine qua non</i>	138
2.1. Istota zaniechania.....	140
2.2. Zaniechanie prawnie relewantne dla ustalenia odpowiedzialności odszkodowawczej	141
2.2.1. Obowiązek podjęcia określonego działania.....	142
2.2.2. Możliwość podjęcia działania	148
2.2.3. Powiązanie kauzalne pomiędzy zaniechaniem i skutkiem szkodzącym.....	150
3. Przyczynowość hipotetyczna	158
3.1. Metodologiczna kwalifikacja przyczynowości hipotetycznej	162
3.2. Możliwość kompensacji poszkodowanego w razie istnienia przyczyny hipotetycznej.....	165
4. Legalne zachowanie alternatywne	183
4.1. Możliwość kompensacji poszkodowanego w razie istnienia legalnego zachowania alternatywnego w analizie prawnoporównawczej	184
4.1.1. Prawo niemieckie.....	184
4.1.2. Prawo francuskie	187
4.2. Metodologiczna kwalifikacja legalnego zachowania alternatywnego w prawie polskim	192
4.3. Możliwość kompensacji poszkodowanego w razie istnienia legalnego zachowania alternatywnego w prawie polskim.....	193
4.3.1. Stanowisko polskiej doktryny.....	193
4.3.2. Stanowisko polskiej judykatury.....	199
4.4. Relacja pomiędzy legalnym zachowaniem alternatywnym a <i>lucrum cessans</i>	211
5. Wielość przyczyn	213
5.1. Przyczynowość konkurencyjna.....	224
5.1.1. Sytuacje, gdy za każdą z przyczyn ktoś ponosi odpowiedzialność	227
5.1.2. Sytuacje, gdy za jedną z przyczyn ktoś ponosi odpowiedzialność, a druga jest zdarzeniem przypadkowym	234

5.2. Przyczynowość kumulatywna.....	238
5.2.1. Sytuacje, gdy za każdą z przyczyn ktoś ponosi odpowiedzialność.....	239
5.2.2. Sytuacje, gdy za jedną z przyczyn ktoś ponosi odpowiedzialność, a druga jest zdarzeniem przypadkowym.....	247
6. Utrata szansy.....	251
6.1. Systemy prawne odrzucające możliwość kompensacji utraty szansy.....	258
6.2. Systemy prawne dopuszczające możliwość kompensacji utraty szansy.....	259
6.2.1. Prawo francuskie i belgijskie.....	261
6.2.2. Systemy prawne <i>common law</i>	270
6.3. Prawo polskie.....	286
6.3.1. Szkada na mieniu.....	287
6.3.2. Szkada na osobie.....	292
6.3.3. Argumenty za i przeciw generalnej kompensacji utraty szansy w prawie polskim....	299
6.4. Ustalanie wysokości odszkodowania.....	305
7. Przyczynowość alternatywna.....	307
7.1. Skutek szkodzący jako rezultat jednej z okoliczności, za którą ktoś ponosi odpowiedzialność.....	308
7.1.1. Jeden poszkodowany i zamknięta grupa potencjalnych sprawców.....	308
7.1.2. Wielu poszkodowanych i otwarta grupa potencjalnych sprawców.....	336
7.2. Skutek szkodzący jako rezultat okoliczności, za którą ktoś ponosi odpowiedzialność, albo okoliczności, za którą nikt nie ponosi odpowiedzialności lub za którą odpowiada sam poszkodowany.....	345
7.2.1. Jeden poszkodowany.....	345
7.2.2. Wielu poszkodowanych.....	354

Rozdział 3

Zakres odpowiedzialności.....	361
1. Zakres odpowiedzialności – uwagi wprowadzające.....	361
2. Teorie indywidualizujące i generalizujące.....	368

3. Teoria ekwiwalentności	370
3.1. Zastosowanie teorii ekwiwalentności.....	371
3.1.1. Rzymskie prawo prywatne – wzmianka	372
3.1.2. Prawo belgijskie i francuskie.....	374
3.1.3. Polskie prawo cywilne.....	389
3.2. Pośredni związek przyczynowy	393
3.3. Ocena teorii ekwiwalentności	399
4. Teoria adekwatności.....	403
4.1. Powstanie teorii adekwatności	404
4.2. Teoria adekwatności w prawie polskim – rys historyczny	409
4.3. Badanie kauzalne na podstawie teorii adekwatności... ..	412
4.3.1. Ocena zwiększenia prawdopodobieństwa pojawienia się skutku	420
4.3.2. Adekwatność a typowość następstw zdarzenia szkodzącego	439
4.3.3. Wyjątki od zasady adekwatnej przyczynowości... ..	443
4.3.4. Zagadnienia szczegółowe.....	454
4.4. Tak zwana teoria wyjaśniająca	474
4.5. Pośredni związek przyczynowy	477
4.6. Odpowiedzialność odszkodowawcza wobec osób pośrednio poszkodowanych.....	481
4.7. Ocena teorii adekwatności.....	517
5. Teoria celu normy (zakresu ochronnego normy)	519
5.1. Typizacja sytuacji, w których zastosowanie znajduje teoria celu normy.....	526
5.2. Koncepcja tzw. bezprawności względnej.....	528
5.3. Ocena teorii celu normy	542
6. Teoria zakresu ryzyka	543
7. Teoria (racjonalnej) przewidywalności związku przyczynowego.....	546
7.1. Przewidywalność jako element obowiązku staranności (<i>duty of care</i>) i bliskości szkody (<i>remoteness of damage</i>)	566
7.2. Tak zwana <i>thin skull rule</i>	572
7.3. Ocena teorii racjonalnej przewidywalności.....	577

8. Teoria związków przyczynowych koniecznych i przypadkowych	578
8.1. Teoria nieuniknionego związku przyczynowego	581
8.2. Ocena teorii związków przyczynowych koniecznych i przypadkowych	582
9. Projekty unifikacyjne prawa czynów niedozwolonych.....	584
9.1. Principles of European Tort Law.....	585
9.2. Draft Common Frame of Reference	588
9.3. Ocena propozycji zawartych w projektach unifikacyjnych prawa czynów niedozwolonych	590
Podsumowanie	591
Uwagi końcowe.....	603
Bibliografia.....	607
Orzecznictwo polskie.....	623
Orzecznictwo zagraniczne.....	631

WYKAZ WAŻNIEJSZYCH SKRÓTÓW

ABGB	- Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch (austriacki kodeks cywilny)
BGB	- Bürgerliches Gesetzbuch (niemiecki kodeks cywilny)
BGH	- Bundesgerichtshof (niemiecki Federalny Trybunał Sprawiedliwości)
BGHZ	- Entscheidungen des Bundesgerichtshofes in Zivilsachen (decyzje Federalnego Trybunału Sprawiedliwości w sprawach cywilnych)
D.	- Dalloz
DCFR	- Draft Common Frame of Reference
Dz.U.	- Dziennik Ustaw
k.c.	- ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2019 r. poz. 1145)
Konstytucja RP	- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.07.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)
k.p.c.	- ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2019 r. poz. 1460 ze zm.)
KPP	- Kwartalnik Prawa Prywatnego
k.z.	- rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 27.10.1933 r. – Kodeks zobowiązań (Dz.U. Nr 82, poz. 598)
Mon. Praw.	- Monitor Prawniczy
NESS	- Necessary Element of a Sufficient Set
NP	- Nowe Prawo
NSA	- Naczelny Sąd Administracyjny
OSA	- Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych
OSN	- Orzecznictwo Sądu Najwyższego
OSNC	- Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna
OSNPG	- Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Wydawnictwo Prokuratury Generalnej

OSP	- Orzecnictwo Sądów Polskich
OSPika	- Orzecnictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
OTK	- Orzecnictwo Trybunału Konstytucyjnego
PETL	- Principles of European Tort Law
PiM	- Prawo i Medycyna
PiP	- Państwo i Prawo
PS	- Przegląd Sądowy
RPEiS	- Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
SA	- sąd apelacyjny
SC	- Studia Cywilistyczne
SN	- Sąd Najwyższy
SO	- sąd okręgowy
SPI	- Sąd Pierwszej Instancji
StVG	- Straßenverkehrsgesetz (niemiecka ustawa o ruchu drogowym)
TK	- Trybunał Konstytucyjny
TPP	- Transformacje Prawa Prywatnego
UKSC	- United Kingdom Supreme Court (Sąd Najwyższy Wielkiej Brytanii)
u.p.p.	- ustawa z 6 listopada 2008 r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta (Dz.U. z 2019 r. poz. 1127 ze zm.)

SŁOWO WSTĘPNE

Nie ulega wątpliwości, że związek przyczynowy stanowi jedno z fundamentalnych zagadnień odpowiedzialności odszkodowawczej. G. Calabresi i J.H. King zauważyli nawet, że każdy, kto zajmuje się czynami niedozwolonymi, zawsze – prędzej czy później – zwraca swoją uwagę wprost na to zagadnienie¹. Problemy dotyczące związku przyczynowego są najbardziej widoczne i najszerzej omawiane na gruncie odpowiedzialności *ex delicto*, stąd należy podkreślić, że w niniejszej pracy – zgodnie z jej tytułem – ograniczam się jedynie do zagadnień związanych właśnie z tym rodzajem odpowiedzialności, a pomijam kwestię odpowiedzialności *ex contractu*. Należy jednak zauważyć, że większość zagadnień dotyczących powiązania kauzalnego regulowana jest identycznie w odniesieniu do obu reżimów odpowiedzialności.

Dotychczas w polskiej literaturze cywilistycznej pojawiły się tylko trzy monografie, dwie autorstwa A. Kocha i jedna – E. Bagińskiej, które w sposób szeroki odniosły się do omawianego zagadnienia. Obie monografie A. Kocha: *Związek przyczynowy jako podstawa odpowiedzialności odszkodowawczej w prawie cywilnym* oraz *Metodologiczne zagadnienia związku przyczynowego w prawie cywilnym* zostały opublikowane w 1975 r., czyli nieco ponad 40 lat temu. Znacznie nowszą pozycją jest książka E. Bagińskiej, *Odpowiedzialność deliktowa w razie niepewności*

¹ Zob. G. Calabresi, *Concerning Cause and the Law of Torts: An Essay for Harry Kalven, Jr.*, *University of Chicago Law Review* 1975/43, issue 1, s. 69; J.H. King, Jr, *Causation, Valuation, and Chance in Personal Injury Torts Involving Preexisting Conditions and Future Consequences*, *Yale Law Journal* 1980–1981/1353, no. 90, s. 1353 (z odwołaniem do artykułu G. Calabresiego).

związku przyczynowego. *Studium prawnoporównawcze* (2013). Pierwsza z monografii A. Kocha w sposób ogólny (całościowy) omawia kwestię związku przyczynowego, natomiast druga oraz praca E. Bagińskiej skoncentrowane są na poszczególnych zagadnieniach, które go dotyczą. W publikacji *Metodologiczne zagadnienia związku przyczynowego w prawie cywilnym* Autor przedstawił w głównej mierze zagadnienia filozoficznego rozumienia związku przyczynowego w konfrontacji z jego rozumieniem prawniczym, funkcję i istotę związku przyczynowego, a także ustalenie powiązań przyczynowych dla celów cywilnej odpowiedzialności odszkodowawczej. Z kolei E. Bagińska w monografii *Odpowiedzialność deliktowa w razie niepewności związku przyczynowego. Studium prawnoporównawcze* skoncentrowała się na analizie kontrowersyjnych obecnie kwestii niepewności powiązania kauzalnego w ramach powiązania *conditio sine qua non*, w tym w szczególności dotyczących przyczynowości alternatywnej, odpowiedzialności na podstawie teorii utraconej szansy oraz odpowiedzialności częściowej w razie wielości sprawców szkody.

Niniejsza praca stawia sobie zatem za zadanie ogólne omówienie problematyki związku przyczynowego jako przesłanki odpowiedzialności *ex delicto*. Od wydania publikacji A. Kocha w roku 1975 powstało wiele nowych problemów praktycznych i teoretycznych, z którymi przyszło (lub przyjdzie) się mierzyć polskiemu orzecznictwu. Wymagały one zatem zbadania i opracowania. Inne zaś kwestie należało uaktualnić. Ponadto w dzisiejszym świecie istnieje nie tylko szybki przepływ informacji (w tym prawniczych kasusów), ale także wiedzy o obcych systemach prawnych i przyjętych w nich praktyk orzeczniczych. Niezbędne stało się więc umiejscowienie dorobku polskiej myśli prawniczej i orzecznictwa na tle szerokiego, prawnoporównawczego kontekstu. W tym zakresie praca uwzględnia podstawowe dla badań komparatystycznych nad związkiem przyczynowym systemy prawne, tj. niemiecki, francuski, angielski i amerykański, chociaż zdarzają się także okazjonalne odwołania do innych porządków prawnych, w tym np. do prawa: austriackiego, holenderskiego, belgijskiego, włoskiego, hiszpańskiego, tureckiego czy nawet chińskiego. Oprócz systemów narodowych w pracy uwzględniono także dwa wiodące projekty unifikacyjne prawa czynów niedozwolonych, tzn. *Principles of European Tort Law* oraz

Draft Common Frame of Reference, jako modeli, w kierunku których (z założenia) mają podążać zmiany krajowych regulacji odnoszących się do prawa czynów niedozwolonych.

Książka została podzielona na trzy główne rozdziały, które odzwierciedlają klasyczną analizę związku przyczynowego w prawie. Rozdział pierwszy, ogólnie rzecz ujmując, odnosi się do zagadnień teoretyczno-prawnych dotyczących relacji pomiędzy filozoficznym i prawniczym rozumieniem związku przyczynowego. Rozdział drugi poświęcony został testowi *conditio sine qua non*. Kończący pracę rozdział trzeci odnosi się do zakresu odpowiedzialności i zawiera analizę poszczególnych, głównych teorii przyczynowości, w tym m.in. teorii adekwatności.

W odniesieniu do rozdziału drugiego dotyczącego powiązania *conditio sine qua non* należy zauważyć, że – po pierwsze – jego systematyka zawiera różne stypizowane konfiguracje powiązań kauzalnych pojawiających się w rzeczywistości i sprawiających (lub mogących sprawić) problemy przy stosowaniu prawa przez sądy. Odnosi się to przede wszystkim do podrozdziałów: 5 – dotyczącego wielości przyczyn, i 7 – dotyczącego przyczynowości alternatywnej. Jest to nowoczesne podejście metodologiczne do omawiania problematyki naturalnej przyczynowości, stosowane w literaturze zagranicznej i komparatystycznej², a obecnie także w najnowszej literaturze polskiej³. Dotychczas jednak tradycyjna doktryna polska daleka była od typizacji różnych stanów faktycznych przy wielości przyczyn, tłumacząc to ich niecelowością. W zamian za to próbowano tworzyć ogólne koncepcje, które byłyby użyteczne w różnych stanach faktycznych⁴. Stanowisko prezentowane w niniejszej pracy – a przeciwne powyższemu, tradycyjnemu – zostało

² Zob. m.in. B. Winiger, H. Koziol, B.A. Koch, R. Zimmermann (eds), *Digest of European Tort Law*, t. 1, *Essential Cases on Natural Causation*, Wien 2007; J. Spier (ed.), *Unification of Tort Law: Causation*, The Hague–London–Boston 2000; W. van Gerven, J. Lever, P. Larouche, *Tort Law*, Oxford–Portland 2000.

³ Zob. w szczególności E. Bagińska, *Odpowiedzialność deliktowa w razie niepewności związku przyczynowego. Studium prawnoporównawcze*, Toruń 2013; M. Kaliński, *Szkoda na mieniu i jej naprawienie*, Warszawa 2011.

⁴ Zob. A. Koch, *Związek przyczynowy jako podstawa odpowiedzialności odszkodowawczej w prawie cywilnym*, Warszawa 1975, s. 204–205.

przekonująco uargumentowane przez E. Bagińską, która twierdząc, że kazuistyka staje się tu przydatna i konieczna, odniosła się m.in. do potrzeby systematyzacji ogromu materiału badawczego w tej kwestii; do możliwości budowania na tej podstawie gruntownej analizy dotyczącej zalet i wad poszczególnych rozwiązań systemowych; okoliczności, że niektóre z typów relacji zostały wyodrębnione w doktrynie i orzecznictwie polskim i zagranicznym, stąd ich wyraźne wyróżnienie pozwala na dokonywanie właściwych porównań międzysystemowych oraz że kategoryzacja jest konieczna do delimitacji ewentualnego stosowania nowych koncepcji odszkodowawczych⁵. W pełni podzielam ten pogląd, przyjmując powyższą metodę badawczą.

Druga uwaga dotycząca omawianego rozdziału, a wiążąca się z powyższymi zastrzeżeniami, dotyczy przyjętego w niniejszej pracy nazewnictwa poszczególnych sytuacji kauzalnych. Zarówno w polskiej, jak i w obcej doktrynie istnieją w tym względzie spore różnice, które zdecydowanie zaciemniają obraz rozważań oraz przyjętych lub proponowanych rozwiązań. Stąd też posługiwanie się przede mną takimi pojęciami, jak przyczynowość konkurencyjna, kumulatywna, alternatywna, hipotetyczna czy legalne zachowanie alternatywne, należy traktować jako umowne na gruncie niniejszej pracy. Przy każdym podrozdziale znajduje się wskazanie innych określeń niż przyjęte w tekście. W tym miejscu należy zatem wyjaśnić, co w prezentowanej pracy oznaczają poszczególne określenia sytuacji kazualnych:

- **przyczynowość hipotetyczna (*causa superveniens*)** – ma miejsce wówczas, gdy pierwsze zdarzenie spowodowało szkodę, a występujące (lub hipotetycznie występujące) po nim inne zdarzenie lub okoliczność z pewnością spowodowałoby taką samą szkodę, lecz wskutek zaistnienia pierwszego zdarzenia jego kauzalne oddziaływanie zostało „wyłączone”;
- **legalne zachowanie alternatywne** – ma miejsce wówczas, gdy sprawca szkody działający w sposób bezprawny w celu zwolnienia się z odpowiedzialności podnosi, że szkoda powstałaby także wówczas, gdyby jego zachowanie było zgodne z prawem;

⁵ Zob. E. Bagińska, *Odpowiedzialność deliktowa w razie niepewności...*, s. 25.

- **przyczynowość konkurencyjna** – ma miejsce wówczas, gdy szkoda powstała na skutek działania kilku czynników (przyczyn), z tym że każdy z nich był tego rodzaju, iż był w stanie samodzielnie spowodować całość szkody;
- **przyczynowość kumulatywna** – ma miejsce wówczas, gdy szkoda powstała na skutek działania kilku czynników (przyczyn), ale żaden z nich, działając samodzielnie, nie byłby w stanie wywołać skutku (tj. naruszenia w określonym rozmiarze dóbr poszkodowanego), który rzeczywiście zaistniał;
- **przyczynowość alternatywna** – ma miejsce wówczas, gdy szkoda jest następstwem jednej z kilku możliwych przyczyn, lecz nie wiadomo której. Poszkodowany jest w stanie wskazać jedynie grupę owych potencjalnych przyczyn, w skład której z pewnością wchodzi ta, która rzeczywiście ją spowodowała.

Trzeci rozdział odnosi się z kolei do drugiego etapu badania powiązania kauzalnego, który wyznacza *de facto* zakres odpowiedzialności odszkodowawczej. W przeciwieństwie bowiem do pierwszego etapu badania związku przyczynowego (testu *conditio sine qua non*), drugi etap ma charakter normatywny i związany jest z tzw. *policy* (polityką prawa). Teorie związku przyczynowego, do których się on odnosi, pozwalają odpowiedzieć na pytanie, czy w okolicznościach danej sprawy określony sprawca powinien ponieść odpowiedzialność za określoną szkodę. Wśród teorii przyczynowości omawiane są kolejno: teoria ekwiwalentności, teoria adekwatności, teoria celu normy, teoria zakresu ryzyka, teoria przewidywalności, teoria związków przyczynowych koniecznych i przypadkowych oraz teoria porównywalnej przyczynowości.

Na zakończenie warto jest jeszcze raz podkreślić, że celem stawianym niniejszej pracy jest całościowe omówienie rozbudowanej problematyki związku przyczynowego jako przesłanki odpowiedzialności odszkodowawczej *ex delicto*. Mnogość i wielopłaszczyznowość zagadnień powoduje, że siłą rzeczy niektóre kwestie będą mogły być jedynie zasygnalizowane, niemniej wyrażam głęboką nadzieję, że postawiony cel badawczy udało mi się zrealizować.

Niniejsza monografia stanowi skróconą i uaktualnioną wersję rozprawy doktorskiej obronionej w 2016 r. na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. W tym miejscu chciałabym złożyć serdeczne podziękowania i wyrazy wdzięczności za inspirację do zajęcia się tematyką związku przyczynowego, okazane wsparcie naukowe oraz życzliwość przy przygotowywaniu tej pracy mojej Promotor – Pani Profesor Ewie Bagińskiej oraz Panu Profesorowi Mirosławowi Nesterowiczowi, dzięki któremu poświęciłam się pracy naukowej. Chciałabym także podziękować dwóm recenzentom mojej pracy doktorskiej – Panu Profesorowi Tomaszowi Sokołowskiemu oraz Panu Profesorowi Eugeniuszowi Kowalewskiemu – za cenne uwagi i sugestie.

Rozdział 1

ZWIĄZEK PRZYCZYNOWY W PRAWIE I FILOZOFII

1. Związek przyczynowy jako zagadnienie interdyscyplinarne

Nie ulega wątpliwości, że związek przyczynowy jest zagadnieniem interdyscyplinarnym. Jak zauważa się w doktrynie, stanowi on składnik otaczającej nas rzeczywistości przyrodniczej i społecznej. Wskutek tego naukami zainteresowanymi jego poznaniem są zarówno nauki przyrodnicze, takie jak fizyka czy biologia, jak i nauki społeczne, takie jak socjologia czy filozofia. Badanie związku przyczynowego przez każdą z powyższych dyscyplin dokonywane jest z innego punktu widzenia, co ma wpływ na różne jego ujęcia i określenia¹. W wielu naukach przyczynowość jest jednym z narzędzi wykorzystywanych do opisu zjawisk. Nauki te korzystają z pojęcia związku przyczynowego (starają się znaleźć odpowiedź na pytanie, co było przyczyną określonego stanu rzeczy), lecz nie dociekają, jaka jest jego istota (nie szukają odpowiedzi na pytanie, czym jest związek przyczynowy). Prawo należy także zaliczyć do dyscypliny, która wykorzystuje pojęcie związku przyczynowego w sposób utylitarny, tj. do ustalenia odpowiedzialności odszkodowawczej określonej osoby. Natomiast nauką, która docieka istoty związku przy-

¹ T. Dybowski [w:] Z. Radwański (red.), *System Prawa Cywilnego*, t. III, cz. 1, *Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. Z. Radwański, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1981, s. 247.

czynowego jest filozofia². W filozofii od dawna bowiem zajmowano się problemem kauzalności z powodu powszechności zainteresowania nim zarówno w nauce, jak i w życiu codziennym. Uniwersalność tego pojęcia miała z kolei swój wpływ na wszechstronność analizy, której istotą było skupienie w sobie doświadczeń innych nauk szczegółowych³. Skutkiem powyższych badań było powstanie w filozofii różnych koncepcji związku przyczynowego.

W literaturze prawniczej oraz w orzecznictwie spotyka się niekiedy stwierdzenie o tożsamym lub odmiennym rozumieniu związku przyczynowego w prawie i filozofii, przy czym „filozoficzne rozumienie przyczynowości” niejednokrotnie utożsamia się z jego rozumieniem potocznym.

2. Związek przyczynowy w filozofii – wzmianka

Związek przyczynowy jest elementem kluczowym w myśleniu o świecie. Relacja pomiędzy zdarzeniami uznawanymi za przyczynę i skutek stanowi zarówno spoidło w otaczającym świecie, jak i motor, który wprawia świat w ruch i bez którego nie byłoby zmian i procesów tworzących historię. Uznaje się ponadto, że to działanie nie dotyczy jedynie świata fizycznego, ale także stanowi połączenie świata fizycznego z psychicznym. To rozumienie przyczynowości odgrywa wspomniane role zarówno w codziennym pojmowaniu świata, jak i w bardziej wyspecjalizowanym myśleniu na gruncie różnych nauk, takich jak medycyna czy prawo⁴.

² Zob. K. Krupa-Lipińska, *O relacji między pojęciem związku przyczynowego w prawie cywilnym i w filozofii w świetle poglądów polskiej doktryny prawniczej* [w:] M. Żuralska, *Interdyscyplinarne ujęcie prawa*, Warszawa 2013, s. 22–23.

³ Zob. A. Koch, *Związek przyczynowy...*, s. 9; M.J. Loux, *Metaphysics. A contemporary introduction*, New York–London 2006, s. 188.

⁴ Zob. M.J. Loux, *Metaphysics...*, s. 187–188. Jako przykład powiązania wyłącznie w świecie fizycznym Autor podaje rozbicie szyby wskutek rzucenia piłki, natomiast jako przykład powiązania świata fizycznego z psychicznym – wzięcie parasolki spowodowane dostrzeżeniem padającego za oknem deszczu.

W filozofii pojęcie związku przyczynowego nie tylko nie jest rozumiane jednolicie, ale jego idea jest wręcz rozdarta pomiędzy gorących zwolenników, uznających ją za „prakategorię”, oraz zdecydowanych przeciwników twierdzących, że jest to przeżytek⁵. Od czasów helleńskich powstało wiele koncepcji kauzalności, takich jak koncepcja materialistyczna, spirytualistyczna, racjonalistyczna i fenomenalistyczna⁶. Z tego też powodu ogólne stwierdzenie „związek przyczynowy w filozofii” lub „filozoficzne rozumienie przyczynowości” jest co najmniej niejasne. Może ono (najwyżej) oznaczać spojrzenie z ontologicznego punktu widzenia na omawiane zagadnienie, które dla doprecyzowania swojej treści będzie musiało wybrać jedną z wyżej wymienionych koncepcji⁷.

Celem niniejszej monografii nie jest oczywiście szczegółowe omówienie dorobku filozofii w zakresie rozumienia pojęcia związku przyczynowego. Kompetencję w tym względzie pozostawiam pracom naukowym w przedmiotowej dziedzinie. Zagadnienie to zostanie jedynie zasygnalizowane w zakresie, w jakim rozważania teoretycznoprawne dotyczące przyczynowości są ściśle związane z rozważaniami filozoficznymi.

Według tradycyjnych koncepcji związku przyczynowego w filozofii (metafizycy) uznaje się, że cechą charakterystyczną przyczyny jest specjalna moc, siła lub energia. Na podstawie tych okoliczności zdarzenie (przyczyna) koniecznie powoduje inne zdarzenie (skutek). Połączenie pomiędzy przyczyną i skutkiem jest modalne. Przyczyna wymusza (powoduje) skutek i w konsekwencji, jeśli pojawi się przyczyna, jej skutek musi nastąpić, tzn. nie może się nie pojawić. Tak więc przyczyna i jej skutek są ze sobą powiązane relacją modalną, rodzajem koniecznego powiązania⁸.

⁵ Zob. W. Krajewski, *Związek przyczynowy*, Warszawa 1967, s. 5 i cytowaną tam literaturę.

⁶ W. Krajewski, *Związek przyczynowy...*, s. 35 i n.; A. Koch, *Związek przyczynowy...*, s. 11.

⁷ Zob. A. Koch, *Związek przyczynowy...*, s. 11–12. Autor wybiera w tym względzie koncepcję materialistyczną, która stanowi dla niego podstawę do określenia „filozoficznego rozumienia przyczynowości”.

⁸ Zob. M.J. Loux, *Metaphysics...*, s. 188 i cytowaną tam literaturę.

Katarzyna Krupa-Lipińska – doktor nauk prawnych; adiunkt w Katedrze Prawa i Postępowania Cywilnego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu; rzecznik patentowy.

Związek przyczynowy między zdarzeniem i skutkiem szkodzącym to jedna z podstawowych przesłanek odpowiedzialności odszkodowawczej. W monografii kompleksowo omówiono to zagadnienie na tle prawnoporównawczym, prezentując podstawowe teorie związku przyczynowego, z uwzględnieniem przede wszystkim obowiązującej w prawie polskim teorii adekwatności. Ponadto szczegółowo przedstawiono problematykę testu *conditio sine qua non*. Zwrócono uwagę na różne sytuacje kauzalne pojawiające się w praktyce spraw odszkodowawczych z tytułu czynów niedozwolonych, w tym na tzw. przyczynowość zaniechania, przyczynowość hipotetyczną (*causa superveniens*), legalne zachowanie alternatywne, przyczynowość konkurencyjną, przyczynowość kumulatywną, utratę szansy oraz przyczynowość alternatywną.

W opracowaniu zaprezentowano bogate orzecznictwo polskie i zagraniczne na temat problemów pojawiających się na tle związku przyczynowego w sprawach dotyczących odpowiedzialności deliktowej.

Książka jest przeznaczona dla adwokatów, radców prawnych, sędziów, a także pracowników naukowych i studentów zainteresowanych problematyką rozstrzygania sporów dotyczących odpowiedzialności z tytułu czynów niedozwolonych.



ISSN 1897-4392
ISBN 978-83-8160-754-4



ZAMÓWIENIA:

INFOLINIA 801 04 45 45

ZAMOWIENIA@WOLTERSKLUWER.PL

WWW.PROFINFO.PL